(541–557) az Onoma szerkesztési és adminisztrációs kihívásairól osztják meg a meglátásaikat. Az ICOS 2019 óta megjelenő folyóiratának céljai között szerepel a nemzetközi láthatóság növelése, valamint a tudományos névtani publikációk hálózatának kiterjesztése.

***

KOVÁCS-SIPOS BÍBOR KLÁRA
tudományos segédmunkatárs; ELTE Nyelvtudományi Kutatóközpont, Nyelvtechnológiai és Alkalmazott Nyelvészeti Intézet, Nyelvhasználati és nyelvi tanácsadási kutatócsoport; Budapest
doktorandusz; ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem, Nyelvtudományi Doktori Iskola; Budapest
ORCID: https://orcid.org/0009-0004-0432-1749, e-mail: kovacs-sipos.bibor@nytud.elte.hu

A Magyar Nemzeti Helynévtár Program két sorozata

A Magyar Nemzeti Helynévtár és a Magyar Nemzeti Helynévtár Füzetek

1. 2022-ben indult el a Magyar Tudományos Akadémia által támogatott Magyar Nemzeti Helynévtár Program (MNHP) a Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének koordinálásával. A program azt a célt tűzte ki maga elé, hogy összegyűjtse és közreadja a magyar nyelvterületen ma és egykor használatos helyneveket. A helynevek összegyűjtése és mindenki számára hozzáférhető formában való közzététele régi, évszázados célkitűzése a magyar tudományosságnak; a 19. századra megy vissza. Korábban mégis egyetlen alkalommal folyt csupán a teljes Kárpát-medencére kiterjedő helynévgyűjtés: 1864–1865-ben, PESTY FRIGYES kezdeményezésére. Ennek az anyagnak a kiadása – önálló sorozatban – szintén része az MNHP-nek (a sorozatról l. GULYÁS 2026). Mivel a helynevek száma többszörösen meghaladja a magyar közszók mennyiségét, tehát a teljes magyar helynévanyag milliós nagyságrendre rúg, összegyűjtése és közreadása hallatlanul idő- és munkaigényes feladat. A gyűjtőknek települések ezrein (minden magyarok lakta településen) adatközlők tízezreivel kell interjúkat készíteniük, és ezek anyagát feldolgozniuk. De hatalmas időigénye van a nyomtatott és a kéziratos forrásanyagok feldolgozásának is. (A Magyar Nemzeti Helynévtár Programról bővebben l. pl. HOFFMANN 2021, 2022.)

A program első négy éve a szervezeti felépítés kialakítása volt. Ez idő alatt a kutatói bázis kialakítása és a kutatómunka szakmai alapjainak létrehozása történt meg. Mivel a program igen kiterjedt térséget fog át, a munkába minél több intézményt igyekeztek bevonni (ez idáig 24 intézmény csatlakozott). Ezek a magyarságtudományi tárgyakat oktató Kárpát-medencei egyetemek, többnyire magyar nyelvészeti képzést folytató egyetemi tanszékek, ahol megszervezik a leendő gyűjtők számára a helynévgyűjtéssel kapcsolatos szakmai képzést, ami az elkészült anyagok megfelelő (szakmailag megbízható) és egységes színvonalához elengedhetetlen.[1] E kutatóhálózatot a programba bekapcsolódó tudományos

[1] A módszertan egységességét főleg az online kézikönyvek, tananyagok segítik, de nagy szerepe van ebben az MNHP honlapján közzétett számos segédletnek, útmutatónak is.

intézmények: egyesületek, levéltárak, múzeumok stb. egészítik ki: nyelvészek, néprajzosok, történészek, levéltárosok, régészek, geográfusok, térképészek. A munkát a Debreceni Egyetem névkutató műhelyének szakemberei fogják össze. A program szakmai munkájának magas szintű megvalósítását egyfajta ellenőrző szerepben az Akadémiai Tanácsadó Testület segíti, amelynek tagjai különböző tudományterületeket képviselő akadémikusok. A vállalkozás sikerre vitelének érdekében a program résztvevőinek köre, a kutatói hálózat bővítése folyamatos célkitűzés (HOFFMANN 2022: 128.) Mindent egybevéve a hallgatói és kutatói munka révén 2022-ben 38 magyarországi és 37 határon túli településen indult meg a helynévgyűjtés.

A munka elvégzését a 21. század elején több tényező is elengedhetetlenül fontossá tette. Ezek közül első helyen említendő a magyar nyelv területi és létszámbeli visszaszorulása a határon túli, magyarok lakta régióban. Ez a folyamat bizonyos térségekben az utóbbi időben az ott élő magyarságot sújtó politikai döntések következtében felgyorsult. Egyes térségekben a helynévgyűjtés tehát nyelvi-kulturális leletmentésnek tekinthető, másutt pedig az egyre gyengülő lokális identitástudat megerősítését szolgálhatja ez a munka. A fenti körülmények miatt a határon túli térségekben folytatott helynévfeltárás a Magyar Nemzeti Helynévtár Program kitüntetett fókuszterülete.

2. Az egyes nyelvek helynévtárai lényegében dokumentálják a szókincs egy-egy meghatározott részét, bemutatva a használatukra vonatkozó információk közül a legfontosabb ismereteket, hozzájárulva a név- és szóállomány átörökítéséhez és megőrzéséhez. Ráadásul a helynevek nemcsak a mindenkori nyelvhasználatnak nélkülözhetetlen elemei, hanem a történeti érdeklődésű tudományok egész sora számára bírnak nagy forrásértékkel (a nyelvtudomány, a történettudomány, a régészet, a történeti földrajz, a néprajz- és földrajztudomány stb. is gazdag forrásanyaghoz jutnak általa). Lényegesnek tartom, hogy az MNHP a történelmi magyar nyelvterületen lévő összes település történeti és élőnyelvi helynévanyagának összegyűjtésén, közreadásán túl ezek elemzését is vállalja, azaz nem pusztán névlistákat ad, hanem nyelvészeti magyarázatokat is közöl az egyes helynevekhez.

Mindezek alapján fontos célkitűzése a programnak, hogy a Magyar Nemzeti Helynévtár megfeleljen mind a tudományos hasznosíthatóság, mind pedig a gyakorlati értelemben vett társadalmi hasznosság igényének is. Éppen ezért a helynévtár online[2] adatbázisként is elérhető, amely az egyes települések névanyagával folyamatosan bővül. Másrészt a helynévkincs könyv formátumban való megjelentetése is folyamatosan zajlik: szótári formában, közérthető, olvasmányos módon, összefüggő térségek (tájegységek, közigazgatási egységek) szerinti összeállításban, illetve települések szerinti elrendezésben teszik közzé a helyneveket. A Magyar Nemzeti Helynévtár sorozatban eddig 3 kötet – 1. A Hajdúnánási járás helynevei (MNH. 1, 421 lap + térképek), 2. Szatmár megye északi részének helynevei (MNH. 2, 485 lap + térképek), 3. A Balmazújvárosi járás helynevei (MNH. 3, 453 lap + térképek) –, a Magyar Nemzeti Helynévtár Füzetek sorozatban (MNHF.) pedig 17 (6 + 6 + 5) füzet látott napvilágot. A füzetek településenként tartalmazzák a nagyobb, járási vagy tájegységi/területi kötetek anyagát. Az MNH. sorozat kötetei általában járásonként teszik közzé a helyneveket, de ha egy járás anyaga nem tesz ki egy kötetet, vagy határon

[2] Kiadványok: https://mnhp.unideb.hu/kiadvanyok_mnh.php. Adatbázis: https://mnh.unideb.hu.

túli a terület, ahol nincsenek járások, akkor eltérnek ettől. (Ilyen például a 2. kötet, amely határon túli gyűjtést tartalmaz.)

E sorozatok, illetve a program tudománytörténeti előzményeit WENDL DÁVID Magyar Nyelv-beli ismertetésében (2025) már részletesen áttekintette, ezért erre nem térek ki bővebben. Megemlítem viszont az előzmények közül a Debreceni Egyetemen 2015-ben megjelent Hajdú-Bihar megye helynevei 1. A Hajdúböszörményi járás és a Hajdúhadházi járás című kötetet (szerk. BÁBA BARBARA), amely a helynévtárak új típusát képviseli. Újdonsága az élőnyelvi gyűjtés kiszélesítése nagyszámú adatközlő bevonásával, valamint a történeti forrásadatok minél nagyobb teljességre törekvő közreadása. A szótárszerűen megszerkesztett névkincset a név keletkezésére és történetére, valamint az általa jelölt helyre vonatkozó gazdag ismeretanyag egészíti ki. Mindezt bőséges képanyag illusztrálja a szakszerű településtörténeti fejezetekkel együtt. A helyneveket megjelenítő térkép látványos helynévatlaszként készült el. Fontos megemlíteni, hogy a könyvet a debreceni névkutatók a tervezett kutatási program mintakötetének is szánták egyúttal, s valóban ehhez hasonlóan épülnek fel a most megjelent MNH.-kötetek is.

3. Az MNH.-kötetekben a települések helynévanyagát rövid településtörténeti áttekintés vezeti be, valamint egy tájékoztató az élőnyelvi gyűjtések idejéről, gyűjtőiről és adatközlőiről. Ezután következik a települések helynévanyaga szócikkes formában. Ezt követően külön listában adják közre a kötet helyneveiben előforduló földrajzi közneveket. Ezek – a név részeként – jelzik a hely fajtáját; jelentésük meghatározásához a fő forrás a Magyar földrajzi köznevek tára (FKnT.) volt. A könyv végén található a Forrásjegyzék: mivel a MNHP az élőnyelvi helynévkincs összegyűjtése és dokumentálása mellett arra is vállalkozik, hogy a történeti forrásokban szereplő helynévi adatokat feldolgozza, szükséges a szócikkekben szereplő történeti források rövidítéseinek feloldása. (A források lehetnek településmonográfiák, levéltári források: kataszteri térképek, határjáró levelek, jegyzőkönyvek, okmánytárak, oklevéltárak, kompendiumok, országos vagy megyei térképek stb.) Ezután következik a Helynévmutató, amely tartalmazza valamennyi szócikk címszavát, beleértve a leíró-kifejtő szócikkeket éppúgy, mint az utaló szócikkeket. A kötetet a járás helynévatlasza zárja. A térképszelvények a teljes területet ábrázoló áttekintő térkép után állnak T1, T2 stb. elnevezéssel. A helynévtérképek a névtár minden szócikkének címszavait tartalmazzák. Álló betűtípussal jelölik a térképen az élő, ma használt helyneveket, s dőlt betűtípus különbözteti meg ezektől a történeti, mára már kihalt elnevezéseket.

A települési füzetek felépítése hasonló a kötetekéhez; a különbség mindössze annyi, hogy ezekben nincs külön földrajziköznév-szótár és helynévmutató. (A földrajzi köznevek aktuális jelentését az egyes szócikkekben magyarázzák meg, ha szükséges.) A településtörténeti bevezető és a gyűjtésekre vonatkozó információk után következik tehát maga a helynévtár. A szócikkes részt, vagyis a szűkebb értelemben vett helynévtárat tekintve a füzetek tartalma teljes mértékben megegyezik a járási kötetekével, így akár tekinthetők azok különnyomatainak is. A helynévtár után jön a forrásjegyzék, végül pedig a település térképei következnek. Azt, hogy a helynévkutatás és a szótárírás interdiszciplináris jellegű, mutatja, hogy a nyelvészek mellett többek között történészek és térképészek is dolgoznak e kiadványok elkészítésén (l. a településtörténeti bevezetőket és a topográfiai térképeket), ezzel garantálva a minél sokoldalúbb megközelítést.

4. A következőkben a Helynévtárat alkotó szócikkek belső felépítéséről lesz szó. A helynévtár szócikkei a névadatokat a megjelölt helyek szerinti elrendezésben tárgyalják, vagyis az azonos helyet jelölő valamennyi névváltozatot egy szócikkben összegyűjtve mutatják be. A címszótól legalább egy morfémányi eltérést mutató alakváltozatokat és szinonimákat utaló szócikkekként szerepeltetik.[3] A helynévtár településenkénti elrendezést követ. A szócikkek betűrendben követik egymást, de az első helyen minden esetben a településnév szócikke áll. A helynévtár számos (régi és újabb) fotót tartalmaz illusztrációként.

A szócikkek elején egy standardizált címszó, az ún. táblanév áll, amely reprezentálja az egybetartozó névváltozatokat. A címszó meghatározásában az élőnyelvi formákat részesítették előnyben a szerkesztők a történeti forrásokban előforduló névváltozatokkal szemben. Amennyiben a mai névhasználatban egyidejűleg több elnevezés is él az adott helyre vonatkozóan, a leggyakrabban használt nevet emelik címszóvá. Ezt követi az időrendes adatközlő rész a legújabb adattól haladva a legrégebbi felé. Ennek élén a legutóbb végzett élőnyelvi gyűjtésből származó adatok állnak egyszerűsített fonetikai lejegyzéssel. Az adatok előtt a gyűjtés éve szerepel. Aztán következnek a toldalékos formák, illetve az adatokhoz kapcsolódhatnak olyan, az élőnyelvi gyűjtésből való (fonetikus lejegyzésű), illetve a történeti forrásokból származó szövegek, amelyek a név magyarázatához, használatához vagy jelöltjének jellemzéséhez, történetéhez érdemben hozzájárulnak. Ez után olvasható a leíró rész a szócikkben tárgyalt helyre és a nevére vagy neveire vonatkozó információkkal. Ennek a résznek az első egységében az adott hely jellemzése szerepel, ami az elhelyezkedésének a leírását és a hely fajtájának a megjelölését foglalja magába. A következő egységben az adott hely történetére vonatkozó lényeges információk állnak, amelyekből az derül ki, hogyan változott a hely jellege, szerepe. Ezt követi a névmagyarázat, ahol a tudományos igényű névfejtés mellett helyet kapnak a népi eredetmagyarázatok is. A mai és a régi nevek együttes vizsgálata segítségünkre van mind az egykori, mind pedig a ma használatban lévő névformák magyarázatában, keletkezési körülményeik megvilágításában.

Az egyes adatokhoz tartozó forrásokat nem közvetlenül az adatokhoz kapcsolva, hanem a szócikk végén betűrendben találjuk. Ennek az eljárásnak előnyei és hátrányai egyaránt vannak. Nagy előnye például az, hogy megkönnyíti a szótár használatát a felhasználók számára. A tudományos kutatómunka szempontjából ez a megoldás filológiailag ugyanakkor megkérdőjelezhető, hiszen megnehezíti az egyes adatoknak a forrásokban való visszakeresését. Azonban a kötet adatainak online adatbázisában minden adat mellett a forrásmegjelölés is szerepel, így a pontos visszakereshetőség ennek révén biztosítva van. Végül a szócikkeket a térképi azonosító zárja le, utalva a kötet végén elhelyezkedő térképekre.

Következzen egy példa illusztrációként Balmazújváros helynevei közül (MNH. 3: 121):

Szik 2023: *Szík | Semmire se valo̲u, még a szína is ojan silány, hogy elhullanak a bárányok, ha megeszik, vatszík vëigülis*. 1988: *Szík*, 1978: *Szik*, 1964: *Szik*, 1942: *Szík*, *Szik*,

[3] NÉMETH DÁNIEL az MNH-sorozat 1. kötetének Nyelvtudományi Közlemények-beli ismertetésében utal arra, hogy szerinte ez valójában nem a hagyományos értelemben vett szótár, hiszen nem a nevek, hanem az objektumok szerint rendezi az adatokat, és nem is helynévtár, mert nemcsak listázza a helyneveket, hanem sokféle adalékot közöl (NÉMETH 2025: 316–317). A kötetek így inkább enciklopédiaszerű kiadványoknak tekinthetők, melyekben mindenki talál számára érdekes információt.

1934: *Szik*. — Nagy kiterjedésű szikes földterület, legelő és városrész a település határának dél-délkeleti részén; a Németfalu városrész és a Pityeri-erdő, valamint a Debreceni és a Szoboszlai út között húzódik. Egy része, a Kisszik mára beépült, s a belterülethez tartozik. Nagyobbik része, a Nagy-Szik a belterülettől délkeletre fekszik. Nevéhez a *szik* 'vízállásos, szikes terület' vagy 'sziksós talajú földterület' földrajzi köznév szolgált alapul. Neve a 18. századig is visszanyúlhat, amit a Nagy-Szik adatai jeleznek. Vö. Szik-dűlő, Szik gátja, Sziki-horgásztó. — ÉGy., FEKETÉNÉ 1988: 127, FKnT., KOLLONICH 1934: 9, OLÁH 1964: 70, SZEIFERT 1978: 13, 47, VARGA 1942: 10, 35. — T32-A1B1.

5. A Programnak a sorozatok megjelentetésével kettős célja van: egyfelől a tudományos közösség számára készülnek, másfelől viszont a nagyközönség érdeklődésére is számot tartanak. Az MNH. kötetei korlátozott számban, mintegy száz példányban jelennek meg. Viszont, mivel a gyűjtők a településeken azt tapasztalták, hogy nagyon komoly várakozás mutatkozik az eredmények iránt, ez motiválta a szerkesztőket abban, hogy létrehozzák a könyvsorozat mellett az MNH. Füzetek sorozatát, ami azt jelenti, hogy egy-egy településnek, vagy adott esetben a romániai sajátos közigazgatási viszonyokhoz alakítva egy-egy községnek az anyagát egy füzetbe téve eljuttassák a helybeliekhez: adatközlőkhöz, közművelődési központokba, könyvtárakba, iskolákba. (A kiadásnak ezt a formáját nyilván anyagi okok is magyarázzák, hiszen ezek a füzetek jóval olcsóbbak, minthogyha könyvformában jelennének meg. Itt a kiadványok száma a lakosságszám függvényében változik.)

Érdekességképpen néhány számadat: A Magyar Nemzeti Helynévtár első kötete a Hajdúnánási járás 6 településének helyneveit tartalmazza: 2989 szócikkben 5317 helynév 13296 adatát mutatja be. A sorozat második kötete a romániai Szatmár megye 9 községe[4] *(comuna)* 24 településének helyneveit tartalmazza: 3755 szócikkben 5712 helynév 12059 adatát mutatja be. A harmadik kötet a Balmazújvárosi járás 5 településének helyneveit tartalmazza: 3024 szócikkben 5308 helynév 14735 adatát mutatja be. A közzétett, illetve a megjelenés alatt álló kötetek körülbelül 450 oldal terjedelműek. Egy-egy ilyen kötetben körülbelül 15000 helynévi adat, illetve 5-6000 helynév mintegy 3000 szócikkben jelenik meg. Ez négyzetkilométerenként 8-10 nevet és 20-25 adatot jelent. Ezek alapján azt jósolhatjuk, hogy Magyar Nemzeti Helynévtár sorozat köteteinek száma eléri a százas nagyságendet. Ha megadatik a program számára a kiteljesedésnek ez a fajta lehetősége, akkor a Magyar Nemzeti Helynévtár köteteit bizonyára a magyar nyelvtudomány kimagasló eredményei között tartják majd számon. Addig is a folyamatosan megjelenő köteteket bizonyára a tudományos kutatások egész sora fogja különféle tudományterületeken hasznosítani.

Hivatkozott irodalom

BÁBA BARBARA szerk. 2015. *Hajdú-Bihar megye helynevei 1. A Hajdúböszörményi és a Hajdúhadházi járás.* A Magyar Névarchívum Kiadványai 35. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.

FKnT. = BÁBA BARBARA – NEMES MAGDOLNA, *Magyar földrajzi köznevek tára.* A Magyar Névarchívum Kiadványai 32. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2014.

[4] Község: Romániában a közigazgatási rendszer területi és szervezeti alapegysége. Egy község általában több hagyományos értelemben vett települést egyesít.

GULYÁS LÁSZLÓ SZABOLCS 2026. A Pesty Frigyes kéziratos helynévtára 1864 című sorozat első tíz kötete (2023–2025). *Névtani Értesítő* 48: 253–258.
HOFFMANN ISTVÁN 2021. A Magyar Nemzeti Helynévtár Programról. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 17: 139–145. https://doi.org/10.35528/helynevtort/17/08
HOFFMANN ISTVÁN 2022. Elindult a Magyar Nemzeti Helynévtár Program. *Névtani Értesítő* 44: 125–129. https://doi.org/10.29178/nevtert.2022.9
MNH. 1. = HOFFMANN ISTVÁN – E. NAGY KATALIN szerk. 2024. *A Hajdúnánási járás helynevei.* Magyar Nemzeti Helynévtár 1. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
MNH. 2. = HANKUSZ ÉVA – KOCÁN BÉLA 2025. *Szatmár megye északi részének helynevei.* Szerk. GYŐRFFY ERZSÉBET – HOFFMANN ISTVÁN – PORCZIÓ VERONIKA. Magyar Nemzeti Helynévtár 2. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
MNH. 3. = HOFFMANN ISTVÁN – E. NAGY KATALIN – TÓTH VALÉRIA szerk. 2025. *A Balmazújvárosi járás helynevei.* Magyar Nemzeti Helynévtár 3. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
MNHF. = *Magyar Nemzeti Helynévtár Füzetek* 1–. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2024–.
NÉMETH DÁNIEL 2025. Hoffmann István – E. Nagy Katalin (szerk.): A Hajdúnánási járás helynevei. Magyar Nemzeti Helynévtár 1. Ismertetés. *Nyelvtudományi Közlemények* 121: 315–319. https://doi.org/10.15776/nyk.2025.121.19
WENDL DÁVID 2025. A Magyar Nemzeti Helynévtár két új sorozatáról. Ismertetés. *Magyar Nyelv* 121: 228–233.

***

BÉNYEI ÁGNES
egyetemi adjunktus; Nyíregyházi Egyetem, Óvó- és Tanítóképző Intézet; Nyíregyháza
ORCID: https://orcid.org/0009-0002-0797-031X, e-mail: benyei.agnes@nye.hu

A Pesty Frigyes kéziratos helynévtára 1864 című sorozat első tíz kötete (2023–2025)

1. A számos új tudományos eredménnyel kecsegtető, sokirányú terveket kitűző és megvalósító Magyar Nemzeti Helynévtár Programon belül az egyik legígéretesebb, legtöbb haszonnal bíró, legmonumentálisabb, valamint nyugodtan kimondhatjuk: bizonyos szempontból legsürgetőbbnek tekinthető vállalkozás PESTY FRIGYES helynévtárának 2023-ban megindult közzététele. A sorozat a Pesty Frigyes kéziratos helynévtára 1864 címet viseli, s a Debreceni Egyetemi Kiadó gondozásában jelenik meg. Eddig napvilágot látott kötetei (a közzétevők nevével együtt): 2023-ban Máramaros vármegye († MIZSER LAJOS és SEBESTYÉN ZSOLT), Kővár vidéke és Kraszna vármegye († MIZSER LAJOS, SEBESTYÉN ZSOLT és KOVÁCS ANDRÁS), Közép-Szolnok vármegye († MIZSER LAJOS és SEBESTYÉN ZSOLT); 2024-ben Zemplén vármegye (2 kötetben; † MIZSER LAJOS és SEBESTYÉN ZSOLT), Abaúj vármegye (BODNÁR TAMÁS), Árva vármegye (SEBESTYÉN ZSOLT); 2025-ben Liptó, Sáros és Zólyom vármegye († MIZSER LAJOS és SEBESTYÉN ZSOLT), Komárom vármegye (SEBESTYÉN ZSOLT), Nógrád vármegye (ANGYAL LÁSZLÓ és GRÉCZI-ZSOLDOS ENIKŐ).